

ne tiek retos ar šiaip mažiau svarbios signalizuoti už nurodytąsias tų pačių žodžių reikšmes. Pavyzdžiui, *baltinys* nurodyta reikšme „kiaušinio baltymas“ yra tik vienoje iš dviejų rodyklėje registruojamų pavartojimo vietų (Lex 33a), kitoje (Lex 104a) jis turi reikšmę „akies baltymas“. Lygiai tas pat su *bumbulys* – nurodyta reikšmė „vandens burbulas“ tetinka Lex 103a, o Lex 84a žodis pavartotas iki šiol kaip ir nežinota reikšme „sėtinys, griežtis“ (nebent būtų galima palyginti *bumbulys* „(kalia)ropė“, LKŽ cituojamą iš Brodovskio žodyno). Žodžiui *paveizdingas* reikšmė „atsargus“ Lex 33a aiškiai netinka – turėtų būti „pavyzdingas, pavyzdinis“.

Ne visi reikšmės aiškinimai yra būtini. Tai atvejai, kai esminio skirtumo nuo dabartinės reikšmės nėra (nors pateikiamu aiškinimu kartais lyg ir norima sudaryti tokį įspūdį), pvz.: *aprašti* „tapti raišu“ / = „t.r -am“ /, *apsmailauti* „naudoti“ (iš tiesų žymesnio nutolimo nuo *smailauti* įprastinės reikšmės „smaguriauti“ nėra), *kiečiai* „graižažiedžių šeimos augalas“, *var(tu)oti* „prekiauti“ (bus suklaidinęs sugretinimas su daugiareikšmiu v. *handeln*, nors kitose vietose semantinis sutapimas su dabartiniu *vartoti* akivaizdus). Ir atvirkščiai, šen bei ten be reikalo nesignalizuota apie retesnę ar šiaip kuo nors ypatingesnę žodžio reikšmę; pvz., prie *būrys* būtų padėjęs orientuotis paaiškinimas „liūtis, bargas“ (taip visose trijose Lex vietose); panašiai praverstų iš sykio žinoti, kad *dagis* – „varnalėša“, *daigus* – „dygus“, *gauti* – „pagauti, gaudyti“, *gruodis* – „sausis“, *kastuvas* – „įrankis arkliams valyti, arklių šepetys“. Vie-

tomis dar būtų derėję atskirai iškelti ir paaiškinti ypatingesnius sudėtinius pavadinimus, pvz.: *lauko žolė* – „valerijonas“, *motės žolės* – „(skaistažiedė) moteržolė, vaistinis skaištenis“, *žalčio žolės* – „gyvatžolė, pievinis rūgtis“.

Spausdinti tokio pobūdžio leidinį – darbas ne iš lengvųjų, todėl nėra ko stebėtis, kad vienur kitur yra likę spaudos ar šiaip neapdairumo klaidų, pvz.: *alin*, *allin* 14, 1 sk., 25 eil. – turi būti *βalin*, *βallin*; *dwaffe geroji* 14, 1 sk., 13 eil. – t.b. *Dwáffe geróji*; *ypykinti* 28, 2 sk., 5 eil. – t.b. *ypikinti*; 323 – trijų paskutiniųjų puslapio lietuviškų žodžių išspausdintos tiktai pradžios; *ka ele* 510 (s.v. *kašelė*) – t.b. *kašele*; *selemas* 517 (s.v. *liekas*) – t.b. *sekmas*; *prie* (praef.) 538 (s.v.) – t.b. *prie* (praep.); *prisega* 539 (s.v.) – t.b. *prisiega*. Lex 64 perraše (280) sukeisti dviejų straipsnių vokiški antraštiniai žodžiai (nors tie straipsniai ne greta – tarpe yra penki kiti straipsniai): *nehen prie* ir *neben suti* (rankraštyje teisingai: *neben Prie* ir *nehen Suti*).

Šiuo leidiniu gražiai pradėtas senųjų lietuvių kalbos rankraštinė žodynų publikavimas bus tęsiamas toliau. Galima tikėtis, kad jau artimiausioje ateityje bus išleistas (dalimis) fotografuotiniu būdu (be perrašo) Clavis Germanico-Lithuana kartu su labai pravarčiu priedu – leidinio rengėjo V. Drotvino sudaryta lietuvių kalbos žodžių rodykle. Kuo toliau, tuo sėkmingiau turėtų eiti darbas – iš įgytos patirties jau yra ko pasimokyti.

V. Urbutis

Smoczyński W. *Studia bałto-słowiańskie*. Część 1. Wrocław etc.: Wydawnictwo PAN, 1989. 157 s.

Žinomo lenkų baltisto bei slavisto W. Smoczyńskio „Baltų-slavų tyrinėjimų“ pirmąją dali išleido Lenkijos Mokslų akademijos Krokuvos skyrius serijoje „Kalbotyros komisijos darbai“ (Nr. 57). Kiek daugiau nei pusantro šimto puslapių leidinys susideda iš trijų dalių ir Ekskurso. Knygos gale rasime šaltinius, literatūros sąrašą, analizuotų žodžių indeksą ir anglišką santrauką. Išnašos pateikiamos kiekvienos dalies pabaigoje.

Recenzuojamame darbe gvildenamos baltų-slavų žodžių darybos ir etimologijos problemos, į kurias mokslininkas jau senokai gilinasi, turėdamas prieš akis didelį tikslą – istorinį lyginamąjį „Baltų-slavų žodyną“. Tam, kuris bent kiek atidžiau seka W. Smoczyńskiego tyrinėjimus, daugelis jo minčių nebus naujiena: mokslo visuomenė jau atkreipė dėmesį į antrosios bei trečiosios dalies pirmąsias versijas (žr. *Acta Baltico-Slavica*, 1986. T. 17. S. 199–231; *Europa Orientalis*, 1989. Vol. VIII), taip pat į kurias ne kurias etimologijas, pas kelbtas pirmojoje dalyje (žr. *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft*. 1987. H. 48. S. 197–212; *Slawistyczne studia językoznawcze*. Wrocław, 1987. S. 355–362 etc.).

Pirmojoje dalyje (p. 5–59) nagrinėjama dešimt slavų-lietuvių etimologinių porų, iliustruojančių kai kurias bendresnes morfologijos ar fonetikos problemas. Sl. **bǫdǫ* (> r. *бѣды*) : lie. *būdamas* analizė įgalina rekonstruoti baltų-slavų formantą *-d-* kaip prezenso intranzityvų–statyvų rodiklį. Istoriskai lie. *būdamas* laikytinas *mo*-dalyviu (*būda-mas*), padarytu iš *d*-prezenso kamieno **būde/o-*. Šis kamienas aptinkamas tokiose formose, kaip *būdavo*, *būdinėti*, *būdyti*, *būsti* (< **būd-sti*).

W. Smoczyńskiego etimologijos vertos dėmesio, originalios. Vienos priimtinos be didesnių dvejonų, dėl kitų galima pasiginčyti. Kadangi recenzijos apimtis neleidžia plačiau aptarti autoriaus argumentų, apsiribosiu tik viena kita pastaba. Vargu ar reikėtų abejoti mokslininko pasiūlyta sąsaja s. sl. *pěsěkъ* (< **paisukas*) : lie. *paisyti* (ankstesnė interpretacija **pēsukas*). Taigi *pěsěkъ* reikštų „tai, kas sutrinta“. Įdomus man pasirodė mėginimas susieti sl. **qzъkъ* ir lie. *añkštas* ne tik kaip bendrašaknius, bet ir to paties kamieno (*u-*) žodžius: **qzъkъ* < b.-sl. **anžu-ka-*; lie. *añkštas* < b.-sl. **anžu-ta-* > **anž-ta-* > **anšta-* > *an-k-šta-*. Trumpojo *-u-* sinkopė paremiama tokiais atvejais, kaip la. *vecs*, lie. žem. *vėčas* „senas“ < **vet-šas* : s. lie. *vetušas* (plg. s.sl. *vetъchъ*); lie. dial. *piētvis* / *pietvīs* šalia *pietūvis* / *pietuvīs* „pietų vėjas“; *rieštas* : *riešutas*; pr. *abse* E 606 : lie. *apušė* / *epušė* (apstu pavyzdžių ir kitų trumpųjų balsių – *i*, *e*, *a* – sinkopei pailiuoti). Priebalsio *-k-* įspraudimas prieš priebalsių grupes *ST*, *SR* – banalus reiškinys, kuriam nė pavyzdžių nebūtina pateikti. Vis dėlto iškyla tam tikrų dvejonų dėl formanto, mat baltų kalbose būdvardžiai iš būdvardžių su priesaga *-ta-*, rodos, nėra daromi. Tad neatmestina ir P. Skardžiaus, kildinusio *añkštas* iš **anž-stas* su įspraudu *-k-*, nuomonė (žr. APh VIII 264).

Ne visai įtikina poros sl. **krěpъkъ* : lie. *kraipūs*, *kraipyti* (dėl semantinio ryšio); sl. **drista* : lie. *triedžiu* (dėl formalaus ryšio).

Antroji dalis (p. 61–108) skirta baltų-slavų *ordinalia* istorinei ir morfologinei analizei. Šioje sintetinio pobūdžio studijoje parodyta, kad b.-sl. *ordinalia* formų evoliucija krypo į integraciją su atsakančiomis *cardinalia* formomis (pavyzdžiui, apibendrintas normalusis balsių kaitos laipsnis). Šiaip jau b.-sl. kelintinių skaitvardžių raida yra saikingai inovaciška, palyginti su germanais, keltais ar graikais. Radikaliausi pakitimai įvyko slavų kalbose: dėl žodžio galo fonetinių procesų paveldėti *cardinalia* nuo „6“ iki „10“ buvo pakeisti naujomis formomis, išvestomis iš atsakančių *ordinalia* su sufiksu *-b*, pvz.: *šestъ* → *šestъb*, *osmъ* → *osmъb* (slavistikoje paplitusi hipotezė, kad sl. *cardinalia* „5“ – „10“ išlaikė senąjį ide. kolektyvinį sufiksą **-ti-*, motyvuotai atmetama).

Trečiojoje dalyje (p. 109–128) analizuojamas pr. III katekizmo (20.24) *hapax legomenon* *senditmai rānkān* „su sudėtomis rankomis“, kurį W. Smoczyński linkęs interpretuoti **san san-^lde:ta:mi ^lranka:mi* ir įžiūrėti reliktinį pl. instrumentinį. Tai viena sudėtingiausių prūsistikos problemų, reikalaujanti išsamių tyrimų.

Pats originaliausias, bet vargu sulauksiantis rimtesnio pritarimo, šioje knygoje yra Ekskursas (p. 128–132), kuriame keliamos prūsų akcentografijos problemos. Iki šiol vieninteliu akcentografiniu simboliu, vartojamu trečiajame katekizme, laikomas horizontalus brūkšnelis (juo žymimas kirčiuotų balsių ilgumas, žr. Mažiulis PKP I 42). Toks požiūris, W. Smoczyńskiego nuomone,

esą nepagrįstas. Palyginęs brūkšniuotąsias III katekizmo raides su atsakančiais I ir II katekizmu pavyzdžiais, jis priėjo prie išvados, kad A. Willio brūkšnelį I ir II katekizmuose atitinka pridėtinės raidės, turinčios ne segmentinių fonemų, o raidinių akcentogramų vertę. Ir tame pačiame trečiajame katekizme esą nemaža atvejų, kai kirčio vieta pažymėta tiek brūkšneliu, tiek raidinėmis akcentogramomis (pastarosios čia išskirtos brūkšneliais), plg.: *pūton* ir *p-o-utwei* „gerti“, *scrišin* ir *scri-j-sien* „kryžių“ ir t. t.

Aptarta interpretacija yra intriguojanti, tačiau ja galima patikėti tik tada, jeigu autorius pateiktų akivaizdžių įrodymų, kad viduramžių rašto tradicijoje būta raidinio kirčio vietos žymėjimo būdo. Vargu ar tokia „karšta“ hipoteze reikėjo operuoti tarsi priimtu dalyku sintetinėje studijoje apie baltų kalbas (Języki bałtyckie // Języki indoeuropejskie/ Red. L. Bednarczuk. T. 2. Warszawa, 1988. S. 901–902).

Kaip matome, vieni mokslininko teiginiai yra argumentuoti ir iš esmės priimtini, kiti kelia šiokių tokių abejonių, tretį, rodos, neatlaiko kritikos. Tačiau turbūt niekas nenuneigs, kad pastarųjų metų W. Smoczyński darbuose, ypač prūsistiniuose, nestinga novatoriškumo, skatinančio ir oponentus ieškoti nestandartinių sprendimų. Skyrium norėčiau pažymėti kvalifikuotas mokslininko sintetines studijas, kurios nepaprastai naudingos pirmiausia lenkų skaitytojui.

B. Stundžia

Šaulys K. **Juodžiūnų tarmė.** Tyrimas. I. Šaknys ir galūnės. Rankraštis, atšviestas Adelaidės Pensininkų Klubu 1988 m. XII, 521 p.

Lietuvių dialektologijai nepaprastai daug nusipelnė autodidaktai, ypač talentingieji A. Barauskas ir K. Jaunius, faktiškai padėję mūsų tarmių mokslo, klasifikacijos pagrindus. Šiuolaikinė dialektologija, kaip ir apskritai kalbotyra, yra tiek pažengusios į priekį, kad, rodos, be specialaus pasirengimo nėra čia ką veikti. Vis dėlto nebūna taisyklių be išimčių. Viena jų – recenzuojamas Kazimiero Šaulio veikalas, kuris neseniai pasiekė Lietuvą*.

Knygos autorius, jau įkopęs į devintą dešimtį, gyvena Australijoje; yra kilęs iš Juodžiūnų kaimo, esančio 17 km į pietus nuo Kupiškio. Dešimties metų buvo išvežtas į Kupiškio progimnaziją ir tarmiškai kalbėti jam nebetekę, nors kirčiuojas sakosi tarmiškai. Vis dėlto K. Šaulys ne tik nepamiršo gimtosios šnektos, bet ją puikiai išlaikė ir išėjęs į pensiją ėmėsi intensyviai tirti. Unikalus ne tik mūsų, bet turbūt ir viso pasaulio istorijoje atvejis.

K. Šaulio veikalas (tiksliau – pirmoji jo dalis) nėra įprastas mūsų, taip pat ir latvių dialektologijos tradicijoms. Pirmiausia, jame tarmės garsai užrašyti ne kopenhagine, o Tarptautinės fonetikų asociacijos (IPA) transkripcija, kuri gerokai skiriasi nuo pirmosios. Antra, tai nėra nei tikras tarmės aprašas, nei kokių specialesnių problemų analizei skirta monografija. Darbe tradiciškai, lyginimo su bendrine kalba (kada ne kada – ir gretimomis šnektomis) metodu, aptarti šaknų balsiai, dvibalsiai ir dvigarsiai (p. 1–185), apžvelgti vardažodžiai pagal kirčiuotes (p. 186–217). Beveik visa likusi knygos dalis skirta tarmės žodžio galui. Pirmiausia aprašomas daiktavardžių (p. 218–336), po to kitų vardažodžių linksniavimas (p. 337–359). Aptarus veiksmažodžių galūnes, einama prie dalyvių, padalyvių, pusdalyvių, nekaitomų žodžių. Pabaigoje pateikta kamieno balsių ir diftongų apžvalga (p. 470–514) bei išplėtos rodyklės (p. 515–521). Iš trumpos turinio analizės

* Naudodamasis proga noriu padėkoti poniai Izoldai Poželaitei – Davis, padovanojusiai šį darbą.